

ความตายในมิติเชิงวัฒนธรรม

ทัศนคติของสังคมในปัจจุบันที่มองความตายว่าเป็นจุดสิ้นสุดของชีวิต เมื่อร่างกายหยุดการทำงาน ก็เข้าใจว่าชีวิตนั้นจบสิ้นและไม่มีอะไรจากนั้นอีกต่อไป คนโดยส่วนใหญ่จึงมองความตายว่าเป็นเรื่องของ ความสูญเสีย ความพลัดพราก และความเจ็บปวดทรมาน ดังนั้นความตายจึงกลายเป็นเรื่องน่ากลัวที่ต้อง หลีกเลี่ยงให้ไกลที่สุด หรือต้องยืดระยะเวลาวาระสุดท้ายของชีวิตให้ยาวนานที่สุด จากทัศนคติดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลกระทบตามมาอีกหลายอย่าง เช่น การนิยมที่นำคนป่วยหรือคนที่ใกล้สิ้นใจไปรักษาที่โรงพยาบาล และฝากชีวิตไว้ในมือแพทย์ เพื่อให้แพทย์ได้ใช้ความรู้และเทคโนโลยีเข้ามาควบคุม จัดการ ต่อสู้กับความ ตาย และทำทุกวิถีทางตามกระบวนการทางการแพทย์ที่จะยืดลมหายใจคนไข้ให้นานที่สุด

กระบวนการกู้ชีวิตทั้งหมดมักดำเนินไปตามแบบแผนพื้นฐานเดียวกันภายใต้วิธีคิดแบบการแพทย์ แบบชีวกลไก ซึ่งมุ่งความสนใจไปที่กระบวนการทางกายภาพของผู้ป่วย โดยใช้ความรู้เทคโนโลยีทางการแพทย์เข้ามาจัดการกับอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายเพื่อยับยั้งความตาย นอกจากจะลดทอนความตายเหลือ เพียงมิติทางกายภาพแล้ว ยังมีความพยายามที่จะลดทอนความตายให้กลายเป็นเรื่องของความผิดปกติ ของอวัยวะบางส่วนอีกด้วย

ดังที่ นูแลนด์ ได้กล่าวถึงชีวิตการแพทย์กว่า 35 ปีของเขาว่า เขาไม่เคยได้รับอนุญาตให้ระบุใน มรณบัตรว่า ผู้ป่วยวัย 80-100 ปีของเขาตายเพราะ “ชราภาพ” ได้เลย หากจะต้องระบุว่าตายด้วยโรคหรือ ความผิดปกติที่อวัยวะส่วนใด หากเขาเขียนว่าตายเพราะชราภาพมรณบัตรนั้นจะถูกตีกลับไปด้วยเหตุผล ว่าเขากำลังทำผิดกฎหมาย และนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า “ทุกหนแห่งในโลกนี้ การตายเพราะชราภาพเป็นสิ่งผิด กฎหมาย” เมื่อมองว่าความตายหมายถึงความผิดปกติของอวัยวะอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไม่ยอมรับว่ามี ความตายที่เกิดจากชราภาพหรือเพราะถึงอายุขัยแล้วนั้น เท่ากับบอกว่าความตายไม่ใช่ปรากฏการณ์ธรรม ชาติ หรือความตายอย่างเป็นธรรมชาตินั้นไม่มี มีแต่ความตายเพราะเป็นโรค กล่าวอีกนัยหนึ่งความตายนั้ นถือว่าเป็นโรค (disease) อย่างหนึ่ง (ดูรายละเอียดจาก นูแลนด์ 1994)

อาจกล่าวได้ว่า ทัศนคติดังกล่าวมีรากฐานมาจากวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งนิยามสิ่งต่าง ๆ แต่ใน เชิงวัตถุที่ซึ่งดวงวัดหรือจับต้องได้ และทำให้ความตายหมายถึงความย่อยยับดับสลายของชีวิตและเป็นจุด สุดท้ายของชีวิตที่ไม่มีอะไรหลังจากนั้น ตรงนี้เองเป็นจุดที่ทำให้ความตายเป็นสิ่งน่ากลัวยิ่งขึ้น เพราะใน สัจยชาติญาณส่วนลึกที่สุดของคนเรานั้นต้องการความเป็นอมตะ ปรารถนาความสืบเนื่องของตัวตน และ ทนไม่ได้ที่ตัวตนจะดับสูญจึงต้องการให้ตัวตนคงอยู่ยั่งยืนสืบเนื่องต่อไป เมื่อวิทยาศาสตร์บอกว่าความตาย เป็นจุดสุดท้ายของชีวิตมนุษย์จึงดิ้นรนที่จะหนีความตายไปให้พ้น หรือยิ่งกว่านั้นคือพยายามหาทางทำให้ ตัวเองเป็นอมตะ (พระไพศาล 2547:15)

วิธีคิดดังกล่าวได้ลดทอนความตายให้เหลือเพียงมิติทางกายภาพเท่านั้น ซึ่งแท้ที่จริงแล้วความ ตายยังมีความหมายในมิติอื่น ๆ ที่มีความสำคัญกับชีวิต เช่นในมิติเชิงวัฒนธรรมได้ให้ความหมายการตาย

แตกต่างกัน เช่น ชงจื่อ-ความตายตอกย้ำคุณธรรม เต้า-การกลับสู่ธรรมชาติ ความเป็นสามัญ คริสต์-การคืนกลับไปหาพระเจ้า อิสลาม-การคืนกลับไปหาพระเจ้า ฆิพราหมณ์-การไปสู่ภพหน้า พรหมโลก พุทธ-อนิจจัง กรรม การเวียนว่าย เป็นต้น

ในสังคมปัจจุบันความตายได้สูญเสียคุณค่าเชิงสัญลักษณ์และความหมายทางวัฒนธรรมไปจนหมดสิ้น และแทนที่ด้วยแนวคิดและอารยธรรมตะวันตกที่ได้พัฒนาก่อรูปขึ้นมาเพื่อกีดกันคนบางกลุ่มออกไปจากสังคม เช่น คนบ้า คนป่า คนพิการ คนป่วย คนชรา เป็นต้น ไม่เว้นแม้กระทั่งความตายที่ถูกทำให้เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจและถูกปฏิเสธทางสังคม คนตายจึงถูกแยกถูกกันจากโลกของคนเป็น ๆ ทั้งในทางกายภาพ เช่น สุสานจะต้องอยู่นอกเมือง หรือในแง่จิตใจ เช่น ยกเลิกประเพณีการไว้ทุกข์ ในขณะที่สถาบันทางสังคมและศาสนาสมัยใหม่จะพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะแบ่งแยกคนตายออกจากสังคม เพื่อที่จะได้ทำตัวเป็นสื่อการระหว่างทั้งสองฝ่าย เพราะการทำให้เอกภาพระหว่างคนตายกับคนเป็นในสังคมหมดสิ้นไปจะทำให้สายใจระหว่างคนเป็นกับตายถูกตัดขาดจากกัน ความตายและคนตายจึงกลายเป็นเรื่องต้องห้ามและเป็นเรื่องเฉพาะสำหรับผู้ชำนาญการ (ดูรายละเอียดจาก Baudrillard 1981)

ในทางตรงกันข้าม มนุษย์ในสังคมบุพกาลสามารถรักษาความหมายและคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ของความตายเอาไว้ พวกเขาจะทำทุกสิ่งทุกอย่างให้ความตายเป็นเรื่องของชุมชนส่วนรวม สังคมบุพกาลจะมีพิธีกรรมในการรับรองเด็กชายว่าเขาได้กลายเป็นหนุ่มฉกรรจ์แล้ว บรรพบุรุษจะกลืนเด็กชายเหล่านี้ด้วยกระบวนการทางสัญลักษณ์และพิธีกรรม เพื่อให้พวกเขาเกิดขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่งในฐานะหนุ่มฉกรรจ์ เป็นการแลกเปลี่ยนทางสัญลักษณ์ระหว่างเด็กชายกับผู้ใหญ่และบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วของพวกเขา เป็นการหมุนเวียนและการอุทิศคุณค่าด้วยสัญลักษณ์ระหว่างคนตายกับคนเป็น ความตายและคนตายจึงไม่ได้เป็นเรื่องไร้สาระไร้แก่นสารเช่นที่เป็นอยู่ในสังคมปัจจุบัน

ความตายจึงไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การสิ้นชีวิตในทางกายภาพ แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความจริง ความหมาย และคุณค่าของชีวิต รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่มีต่อกัน ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม ซึ่งแสดงผ่านทางสัญลักษณ์หรือพิธีกรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคมและวัฒนธรรม พิธีกรรมและสัญลักษณ์เหล่านี้จะทำหน้าที่เชื่อมโยงและรักษาความสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างคนเป็นและคนตายให้ดำรงไว้อย่างมีเอกภาพ ซึ่งแตกต่างกับสังคมสมัยใหม่ที่ต้องสร้างคุณค่าหรือค่านิยมใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อตอบสนองของความเป็นตัวตนของมนุษย์

การศึกษาเชิงมานุษยวิทยาจึงมีความสำคัญในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์และวิถีคิดเกี่ยวกับเรื่องความตายในมิติอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งบุคลากรทางการแพทย์และหน่วยบริการสุขภาพที่เน้นดูแลสุขภาพแบบองค์รวมทั้งกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ ไม่ควรละเลยหรือมองข้าม เพราะเรื่องความตายอาจเป็นเสมือนประตูด้านสุดท้ายที่จะนำพามนุษย์ไปสู่สุขภาวะ

หนังสือแนะนำ

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (บรรณาธิการ). (2545). *มิติสุขภาพ: กระบวนทัศน์ใหม่ เพื่อสร้างสังคมแห่งสุขภาพ*. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.).
- เชอร์วิน บี นูแลนด์. (2546). *เราตายอย่างไร: สำนวนความตายอันหลากหลายของมนุษย์ ไตร่ตรองมองบทสุดท้ายของชีวิต*. แปลจาก *How We Die*. โดย วเนช. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- ไซเกิล รินโปเช. (2544). *ประตูลู่สู่สภาวะใหม่: คำสอนทิเบตเพื่อเตรียมตัวตายและช่วยเหลือผู้ใกล้ตาย*. แปลจาก *How We Die : Reflections on Life's Final Chapter*. โดย พระไพศาล วิสาโล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระไพศาล วิสาโล. (2547). *ความตายในมิติทางสังคมและจิตวิญญาณ*. *เสขยธรรม* 59(14) มกราคม-มีนาคม.
- ลักษมี ชาญเวช บรรณาธิการ. (2547). *การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย*. สงขลา: คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. (2545). *ความชรา ภาพร่างและการใช้ชีวิตในเมือง*. ในปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. *ชีวิตชายขอบ: ตัวตนกับความหมาย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- Aries, Philippe. (1974). *Western attitudes toward death*. The Johns Hopkins University Press.
- Baudrillard, J. (1981). *For a Critique of the Political Economy of the Sign*. Telos Press.
- Cohen, Lawrence. (1992). No Aging in india: "The Reconstruction of Death in North American and Japan. in Arthur Kleinman, Vena Das & Margaret Lock, eds. *Social Suffering*. Berkeley: University of California Press.
- Elias, Norbert. (1985). *The Loneliness of The Dying*. Basil Blackwell Ltd.
- Kubler, Ross. (1997). *On death and dying*. New York: Scribner Classic.
- Levine, Stephen. (1982). *Who dies?*. Anchor Press / Doubleday Garden City, New York.
- Malpas, Jeff and Solomon, Robert C. (1998). *Death and Philosophy*. London: Routledge.
- Philippe ,D.Z. (1970). *Death and Immortality*. London and Basomgstoke: Macmilian and Co.Ltd.
- Seremetakis, Nadia. (1991). The Screaming. In *The Last Words: Women, Death, and Divination in Inner Mani*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Singer, Peter.(1994). *Rethink Life & Death: The Collapse of Our Traditional Ethics*. Oxford University Press.
- Varela, Francisco J. (ed.).(1997). *Sleeping, Dreaming, and Dying: An Exploration of Consciousness with The Dalai Lama*. Massachusetts: Wisdom Publication.Boston.